

Voorwoord

Discussies over modernisering van detentieregiems hebben de afgelopen tijd voor veel beroering gezorgd in het gevangeniswezen. Invoering van het programma *Detentie en Behandeling op Maat*, een pakket van vernieuwingen en bezuinigingen, stuitte op dusdanig fel verzet van het personeel van de inrichtingen, dat het plan – in ieder geval voorlopig – moest worden afgeblazen. In deze aflevering van *Justitiële verkenningen* besteden we ruim aandacht aan de vigerende ideeën over vernieuwingen in het gevangeniswezen en de achtergronden daarvan. We laten zien dat moderniseringsplannen eigenlijk van alle tijden zijn en dat sommige thema's regelmatig terugkeren, zoals dagbesteding, hospitalisering en de wenselijkheid van gedragstherapeutische mechanismen. Tegelijkertijd wordt duidelijk dat in één opzicht een wezenlijke verandering is opgetreden: Nederland is niet langer een land met een relatief mild strafklimaat. De gevangenisbevolking is sinds 1985 verviervoudigd. Met een gedetineerdenratio van 123 per 100.000 inwoners behoort Nederland tot de 'strengere' landen in Europa. Het lijkt erop dat capaciteitsproblemen lange tijd de meeste aandacht hebben gekregen en dat dit ten koste is gegaan van aandacht voor kwalitatieve veranderingen. Mede onder invloed van technologische ontwikkelingen begint hierin nu een kentering te komen, zoals blijkt uit een experiment met 'de gevangenis van de toekomst' in Lelystad. En ondanks het verzet tegen invoering van DBM blijkt uit deze aflevering van JV dat ook onder Penitentiair Inrichting Werkers (PIW'ers) en bewaarders de noodzaak tot verandering wordt onderkend, mits in samenspraak met het personeel en met meer aandacht voor veiligheidsaspecten. Zo lijkt er langzamerhand consensus te ontstaan over de wenselijkheid van meer differentiatie van regiems, al was het maar omdat niet alle gedetineerden hetzelfde bewakingsniveau nodig hebben. In dit themanummer besteden we voorts aandacht aan speciale categorieën gedetineerden, zoals vrouwen en vreemdelingen. Ook komt, ondermeer in de twee opgenomen boekbesprekingen, de vraag aan bod waarom bepaalde bevolkingsgroepen zijn oververtegenwoordigd in gevangnissen en welke conclusies daaraan verbonden moeten worden.

De sterke toename van de gevangenisbevolking wordt in het openingsartikel geanalyseerd door Boone en Moerings. Voor zes categorieën gedetineerden gaan zij na wat de mogelijke oorzaak is van de toename. Daarbij is er primair aandacht voor de vraag in hoeverre misdaadcijfers en vervolgings- en straftoemettingsbeleid van invloed zijn op het aantal gedetineerden. Daarnaast bekijken zij deze cijfermatige ontwikkeling tegen de achtergrond van Memories van toelichting bij de Justitiebegroting en andere relevante officiële documenten. De auteurs leggen tevens een link met maatschappelijke ontwikkelingen zoals de toenemende diversiteit van de bevolking en de mate van punitiviteit in de samenleving.

Het artikel van De Jonge geeft een historisch beeld van het Nederlandse gevangenisbeleid aan de hand van beleidsdocumenten. Meteen na het einde van de Tweede Wereldoorlog ontstond in Nederland een geest van vernieuwing: het gedateerde cellulaire systeem werd vervangen door een regiem van gemeenschappelijke, zinnige activiteiten gedurende de dag. Gevangenisstraffen moesten in de eerste plaats leiden tot de resocialisatie en integratie van de delinquent in de samenleving. Economisch zware tijden en groeiende aantallen gevangenen temperden het naoorlogse optimisme en leidden tot minder ambitieuze doelstellingen in de late jaren zestig en begin jaren zeventig van de vorige eeuw. Onder invloed van bezuinigingen en een samenleving die kritischer werd ten opzichte van delinquenten, kwam het in de jaren tachtig tot een beleidswijziging. Een serie centrumrechtse kabinetten zette de toon voor strengere detentieregiems en bescheidener ambities: gedetineerden zouden in de gevangenis in ieder geval niet 'slechter' moeten worden. Om de kwaliteit van de detentie te verhogen doet de auteur de suggestie om het OM en de rechter meer verantwoordelijk te maken voor de inhoud van de veroordelingen en de manier waarop de straf wordt uitgevoerd.

Vervolgens is er aandacht voor het Detentie Concept Lelystad (DCL). Op basis van recent onderzoek onder gevangenen en personeel wijden Kruissink, Post en Stoltz er een artikel aan. Het gaat om een nieuwe inrichting voor gevangenen die een korte straf moeten uitzitten. DCL onderscheidt zich door het gebruik van cellen voor zes personen, de toepassing van veel elektronische apparatuur, een specifiek architectuurontwerp, minder PIW'ers en een regiem dat is gebaseerd op de persoonlijke verantwoordelijkheid van de gevangenen. De cellen zijn uitgerust met allerlei apparatuur, zoals touch

screens waarmee toegang kan worden verkregen tot telefoon en televisie en waarmee communicatie met de gevangenisstaf mogelijk is. De gevangenen blijken prijs te stellen op de sociale contacten, de sociale controle en de contacten met de buitenwereld. Zij vinden het gebrek aan privacy niet prettig.

In een journalistiek artikel van Smilde komt het personeel van de inrichtingen uitgebreid aan het woord. In dit verslag van de werkvloer is er ondermeer aandacht voor beroepstrots en opleidingsniveau, voor de verhouding tussen personeel en de beleidsmakers in Den Haag en de vraag of er sprake is van een belangentegenstelling tussen gedetineerden en gevangenispersoneel.

De relatief kleine groep vrouwen in gevangenschap is de afgelopen jaren sterker gegroeid dan het aantal gevangen mannen, zo schrijven Slotboom en Bijleveld in hun bijdrage. Uit de literatuur is bekend dat vrouwen in gevangenschap andere problemen ervaren dan gevangen mannen. Daarbij valt te denken aan trauma's, psychologische problemen, drugsmisbruik en lijden onder de onmacht om de verantwoordelijkheid voor de kinderen te nemen. Beleidsmakers hebben zich nog maar weinig met deze problemen bezighouden. In tegenstelling tot bijvoorbeeld Engeland, de Verenigde Staten en Canada zijn er nauwelijks specifieke programma's voor gedetineerde vrouwen.

Met een bijdrage van Van Kalmthout focussen we vervolgens op vreemdelingendetentie. Gedurende de laatste 25 jaar is steeds meer gebruikgemaakt van het vasthouden van illegale immigranten die in afwachting zijn van hun uitzetting. De auteur signaleert dat juist een categorie gevangenen die niets strafbaars heeft gedaan, zwaar te lijden heeft onder een regiem met weinig voorzieningen voor gedetineerden. Bovendien kunnen de omstandigheden (containers, boten) vergeleken met reguliere penitentiaire inrichtingen als primitief worden gekarakteriseerd. Uitgaand van principes van *ultimum remedium*, minimale beperkingen en sociale rehabilitatie, concludeert de auteur dat de introductie van alternatieven voor vreemdelingenbewaring, zoals neergelegd in nationale wetgeving en internationale verdragen, dringend gewenst is. Ook dient deze vorm van detentie uit haar criminele context te worden gehaald. In het laatste artikel, van Moors en Balogh, wordt ingegaan op de sociale integratie van ex-gedetineerden tegen de achtergrond van hoge recidivecijfers. De auteurs inventariseren wat er goed en fout gaat in de nazorg voor ex-gedetineerden en analyseren bestaande

problemen tussen de maatschappelijke dienstverlening in de penitentiaire inrichtingen, gemeenten, reclassering, opleidings- en arbeidtoeleidingsinstellingen en vrijwilligersorganisaties. Daarbij komen knelpunten aan het licht op het terrein van onderlinge communicatie, (vage) afspraken over financiële verantwoordelijkheden en wet- en regelgeving die soms belemmerend kan werken. De auteurs zien enige vooruitgang, maar denken dat de betrokken stakeholders meer kunnen bereiken door zich flexibel en doelgericht op te stellen. Het parlement en lokale autoriteiten moeten er op toezien dat gemaakte afspraken worden nagekomen, aldus de auteurs. Tot slot dankt de redactie drs. Arie van den Hurk, coördinator onderzoek bij de Dienst Justitiële Inrichtingen, voor zijn waardevolle inbreng bij de voorbereiding van dit themanummer.

L.M. Moerings

M.P.C. Scheepmaker*

* Prof. dr. mr. Martin Moerings is hoogleraar penologie aan de juridische faculteit van de Universiteit Leiden en redactieraadlid van *Justitiële verkenningen*.

Drs. Marit Scheepmaker is hoofdredacteur van *Justitiële verkenningen*.